

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук,
професора Бурака Володимира Ярославовича на дисертаційну роботу
Мульгіної Оксани Володимирівни на тему «**Правовий статус самозайнятої
особи у сфері соціального захисту населення України**», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право»

Актуальність теми дослідження. Бурхливий розвиток ринкових відносин та початок змін економічного життя, переосмислення структури і принципів ведення господарювання на території України, а також побудова вільних відносин, які своєю чергою засновані на свободі підприємницької діяльності, зумовило те, що шляхом зацікавлення в індивідуальному самостійному ризику й відповідальності за результати своєї діяльності в економічний та правовий простір було введено категорію самостійної зайнятості, індивідуальної трудової діяльності та самозайнятої особи. Самозайнятість є специфічним трудовим процесом, за допомогою якого самозайнята особа забезпечує себе всіма необхідними умовами для отримання вигоди, особисто створює для себе належні й безпечні умови праці, вирішує, як і яким чином (способом) вести свою трудову діяльність, на власний ризик вчиняє ті чи інші дії, пов'язані зі здійсненням останньої.

Нині самостійна зайнятість становить велику цінність для будь-якої держави, оскільки вона виступає джерелом поповнення бюджету, державних, пенсійних і соціальних фондів за рахунок сплати податків, соціальних внесків та інших обов'язкових платежів. І Україна не є виключенням, оскільки у сучасних умовах економічної кризи, пов'язаної з війною проти російського агресора, сформувався не дуже сприятливий клімат на вітчизняному ринку праці, що призводить до безробіття, яке набуває масового характеру, зростає кількість безробітних громадян працездатного віку, що в результаті становить реальну загрозу для державного й суспільного добробуту. І тому особливої значущості набувають аспекти формування ефективної зайнятості населення,

створення ефективного ринку робочої сили, запобігання масового безробіття та трудової міграції. І самозайнятість є рятівною соломинкою, адже не дарма Міжнародна організація праці максимально високо оцінює перспективи її розвитку і можливості існування, визначаючи при цьому як соціальний фактор, що знижує напругу в суспільстві.

Окремим питанням правового впорядкування забезпечення самозайнятості населення та питанням визначення поняття та правового статусу самозайнятих осіб приділяли увагу такі науковці, як Н. Б. Болотіна, О. В. Бігняк, В. С. Венедиктов, К. В. Гнатенко, Г. М. Жарков, Т. Л. Жовнір, Д. О. Жоравович, М. І. Іншин, Р. Л. Капченко, О. С. Кільницька, Г. І. Купалов, В. В. Лазор, С. В. Лозовой, О. Є. Луценко, О. Г. Серета, С. О. Сільченко, П. Д. Пилипенко, Н. М. Хуторян, О. В. Тищенко, Г. І. Чанишева, С. М. Черноус, І. М. Якушева, О. М. Ярошенко та ін. При цьому відмічаємо, що правове становище самозайнятих осіб є доволі складним юридичним феноменом, який довгі роки породжує гострі наукові дискусії серед вітчизняних та зарубіжних фахівців у сфері права. Визнаючи беззаперечні досягнення вищезгаданих науковців, зазначимо, що слід звернути увагу на те, що праця самозайнятих осіб є об'єктом переважно фрагментарних досліджень, зокрема на сьогодні відсутні спеціальні та комплексні наукові розробки проблем правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення, що й обумовлює актуальність проведення наукового аналізу проблематики.

Відтак дослідження правового статусу самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України набуває особливого значення й актуальності. Все це й зумовлює важливість та своєчасність проведеного Мультіною Оксаною Володимирівною дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених

завдань. За допомогою чітких визначень понять, проведеної систематизації та класифікації тощо, авторці вдалося досить аргументовано висловити свою думку щодо проблемних питань правового регулювання правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта соціального забезпечення. Загалом дисертація, яка виконана у формі спеціально підготовленого рукопису становить цілісне й повністю завершене наукове дослідження із абсолютно чіткими висновками.

Обґрунтованість дослідження Мульгіної Оксани Володимирівни визначається, передовсім, його широкою й різнобічною джерельною базою. Розробляючи власну теоретичну концепцію та пропонуючи свої визначення, авторка спирається на широкий спектр вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, не обмежуючись при цьому суто правовими дослідженнями. Базою дослідження виступили праці вітчизняних і зарубіжних учених, які належать до різних наукових напрямів та шкіл. Нормативну та емпіричну базу роботи склали Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, якими регулюються питання соціального забезпечення самозайнятих осіб, низка міжнародних актів у сфері соціального захисту, окремі законодавчі акти зарубіжних держав, а також практика їх застосування, ретельна робота з якими дозволила авторці повністю реалізувати поставлені нею у своєму дослідженні мету та завдання.

Також слід зазначити про вдале концептуальне вирішення завдань дисертаційної роботи. Так наприклад, правильний логічний порядок подачі матеріалу дозволив авторці висвітлити основні аспекти досліджуваної нею теми, побудувати достатньо переконливу систему аргументації, що відображає як предмет дослідження, так і власну авторську позицію. Всі відповідні положення викладено в дисертації логічно, послідовно та стилістично довершено. Звертає на себе увагу вільне володіння дисертанткою матеріалом, що стосується теми дослідження. Це свідчить про її досконале знання теми дослідження та використаних нею джерел, здатність до аналізу досліджуваної теми, вміння застосовувати сучасні наукові методи пізнання для вирішення конкретних теоретико-правових проблем, поставлених у розділах роботи.

Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертації є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання. Так, за допомогою застосування методів аналогії та порівняння можливим стало дослідження міжнародного досвіду правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення, а також проведення розмежування поняття «самозайнята особа» з іншими суміжними правовими категоріями (підрозділи 3.1; 1.2). Метод абстрагування та моделювання сприяв виділенню найважливіших сутнісних ознак досліджуваних у дисертації категорій та наданню їм визначення, а також при розробці шляхів модернізації соціально-забезпечувального законодавства України в напрямі оптимізації ролі та місця самозайнятих осіб у системі соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу (підрозділи 1.1; 3.3). Застосування методу аналізу надало змогу в найбільш повній мірі визначити місце самозайнятих осіб у системі соціального страхування, розкрити правове регулювання правового статусу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальній сфері та виявити його проблеми (підрозділи 2.3; 1.3; 3.2).

Свого застосування також дістали й спеціально-юридичні методи, зокрема формально-юридичний та системно-структурний використано при розробці та вивченні термінологічного апарату даної роботи, а саме при визначенні сутності та правової природи поняття «самозайнята особа», виділенні істотних правових ознак соціально-забезпечувального правового статусу самозайнятої особи як надавача та отримувача соціального забезпечення, а також автор послуговувався ним для проведення класифікації самозайнятих осіб (підрозділи 1.1; 2.1; 2.2; 1.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним науковим дослідженням проблематики правового регулювання правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта соціального

забезпечення. У результаті проведеної роботи сформульовано нові наукові положення та висновки, які запропоновані здобувачем особисто.

Так, у дисертації сутність та правова природа поняття «самозайнята особа» як особливого правового статусу фізичної особи розкрито за допомогою виділення наступних правових ознак: 1) поняття «самозайнята особа» є спеціальним правовим статусом фізичної особи, початок існування прав та обов'язків, пов'язаний із особливим порядком учинення необхідних дій (державною реєстрацією або отримання свідоцтва про право на зайняття відповідним видом незалежної професійної діяльності в поєднанні з державною реєстрацією), а не виникає з моменту народження фізичної особи; 2) самозайнята особа – це активний та ініціативний учасник правових відносин, який бере на себе особистий ризик і працює над задоволенням власних потреб та інтересів (отримання прибутку, реалізація професійних амбіцій, втілення новаторських ідей, задоволення інших соціальних потреб, творчої реалізації тощо). Цій особі надаються додаткові правові можливості, насамперед завдяки державній підтримці самозайнятості, офіційному визнанню її діяльності та можливості забезпечити власне соціальне страхування та безпеку в рамках такої діяльності; 3) самозайнята особа отримує не лише можливість задовольняти особисті потреби, а й бере на себе низку відповідних обов'язків, серед яких реєстрація власного бізнесу, інформування податкових органів про свою діяльність та оподатковуваний дохід, забезпечення своєчасної сплати податків й інші обов'язкові збори; 4) залежно від характеру своєї конкретної роботи, самозайнята особа може одночасно виконувати кілька ролей, наприклад, бути податковим агентом, платником податків, роботодавцем, застрахованою особою та/або застрахованою особою.

Правове регулювання правового статусу самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення охарактеризоване наступними особливостями:

– право соціального забезпечення не закріплює поняття «самозайнята особа», а тому можна констатувати, що на сьогодні наведений термін не є правовою категорією права соціального забезпечення – законодавець закріплює

окремі норми щодо соціального забезпечення осіб, які є самозайнятими, послуговуючись поняттями: «фізична особа – підприємець», «особа, яка провадить незалежну професійну діяльність», «особа, яка забезпечує себе роботою самостійно». Щодо останньої категорії – є досить спірним, чи слід її віднести до самозайнятих осіб, та яким чином вона співвідноситься з досліджуваною категорією за змістом і обсягом, оскільки різні закони вживають зазначене поняття в неоднаковому розумінні;

– розрізненість підходів до соціального забезпечення самозайнятих осіб залежно від виду соціального забезпечення та законодавчого акта, яким таке питання врегульовано: в одних законах передбачено обов'язковість певного виду соціального страхування і для ФОП, і для осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, в інших – обов'язковість соціального страхування визначена лише для ФОП, у третій групі – закони, які передбачають обов'язковість соціального страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, що є невизначеною категорією осіб;

– не сформовано ознак самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення, не врегульовано питання моменту та підстав її вступу в соціально-забезпечувальні правовідносини;

– не уніфікованими є вимоги до ознаки громадянства самозайнятих осіб, як елементу їх правового статусу, чи є він визначальним для надання/отримання видів соціального забезпечення, недостатньо відображена роль ознаки громадянства в процесі реалізації соціально-забезпечувальної правосуб'єктності самозайнятих осіб;

– не сформовано цілісного правового інституту в межах галузі соціального забезпечення, відповідно до якого було би визначено всі спеціальні питання правового статусу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальній сфері, вичерпно визначено всі права й обов'язки такої особи, комплексно окреслено всі можливі іпостасі та ролі такої категорії осіб у наданні й отриманні соціального забезпечення, його формуванні;

– соціально-забезпечувальним законодавством не встановлено жодних

пільг чи переваг, які надаються самозайнятим особам як учасникам соціального страхування, інших видів правовідносин щодо формування базису для соціального забезпечення, не передбачено заохочень до участі самозайнятих осіб у наданні соціального забезпечення як загальних засобів стимулювання підприємницької діяльності серед населення, формування стійкої мотивації щодо заснування власної справи, професійної реалізації, яка за правомірними і прогнозованими очікуваннями зможе забезпечити соціальний захист такої особи.

У процесі розмежування суміжних категорій з самозайнятою особою виділено відмінні правові характеристики, а саме: 1) різним є момент і підстави набуття правосуб'єктності фізичною та самозайнятою особами; 2) різні правові характеристики місцезнаходження наведених осіб: місце проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово, щодо самозайнятої особи, то важливою правовою характеристикою її правового статусу є її місцезнаходження, яке не завжди є тотожним місцю проживання; 3) поняття «фізична особа» є універсальним та позначає людину як учасника будь-якого виду галузевих правовідносин, у свою чергу поняття «самозайнята особа» визначає особливий правовий статус, який набула фізична особа, і який відображає її як учасника насамперед правовідносин, пов'язаних з господарською та незалежною професійною діяльністю; 4) самозайнята особа за одним своїм видом господарської або незалежної професійної діяльності може виступати одночасно в статусі роботодавця та працівника, страхувальника й застрахованої особи, в той час, як фізична особа за одним із видів своєї трудової діяльності може бути або роботодавцем і страхувальником, або працівником і застрахованою особою; 5) презюмується, що самозайнята особа за своїм правовим статусом належить до зайнятого населення, в той час, як фізична особа може бути як зайнятою, так і безробітною.

Виділено прогресивні тенденції досвіду зарубіжних країн, які можливо перейняти для України в контексті вдосконалення чинного правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів соціального забезпечення, а саме: (1) розвиток

системи недержавного пенсійного забезпечення та страхування, створення альтернативних фондів із диференційованими підходами до пенсійного страхування для самозайнятих осіб (Нідерланди); (2) розвиток професійних фондів соціального страхування самозайнятих осіб (Нідерланди); (3) розробки пропозицій щодо можливості страхування доходу, а не роботи, що є більш актуальним саме для самозайнятих осіб (США); (4) зменшення податкового тиску та забезпечення гнучкості державної політики під час закріплення податкових ставок для самозайнятих осіб з урахуванням їх становища на ринку, доходу, особливостей галузі, у якій здійснюється діяльність тощо (США).

Запропоновано прийняти спеціальний законодавчий акт, який би встановив положення щодо соціального захисту самозайнятих осіб та був спрямований на надання необхідної допомоги й підтримки саме цій категорії осіб. Також у роботі зазначено, що визначаючи самозайнятість як ініціативну та самодостатню трудову діяльність, яка здійснюється на власний ризик, важливо визнати роль держави в стимулюванні та підтримці цього починання за допомогою конкретних соціальних заходів. Однак важливо визнати, що самозайнятість несе в собі невід'ємні соціальні ризики, такі як потенційна втрата доходу через об'єктивні та непереборні обставини, а також зниження професійної компетентності чи виробничих можливостей, що може вплинути на конкурентоспроможність на ринку.

Повнота викладу одержаних результатів. Основні результати дисертаційної роботи викладено у 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України й наукових періодичних виданнях інших держав і 3 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Узагальнюючи наведене, можемо констатувати, що дисертація Мульгіної Оксани Володимирівни виконана на високому науковому рівні, про що свідчить чітко сформульовані ключові проблеми дослідження, високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень і висновків, зроблених у ньому, наукова новизна та практична значимість цілого ряду одержаних

результатів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Мульгіної Оксани Володимирівни, водночас вважаємо за необхідне звернути увагу на деякі питання, які могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень чи певної дискусії під час публічного захисту.

1. У підрозділі 1.2 «Розмежування поняття «самозайнята особа» з іншими суміжними правовими категоріями, види самозайнятих осіб» дисертаційної роботи здійснено розмежування категорії «самозайнята особа» з іншими суміжними правовими категоріями, а саме: самозайнята особа з поняттям фізична особа; ФОП та самозайнята особа; самозайнята особа та член особистого селянського господарства. У процесі розмежування суміжних категорій з самозайнятою особою виділено відмінні правові характеристики. Вважаємо за доцільне проаналізувати також відмінні та схожі риси таких правових категорій як «самозайнята особа» та «юридична особа». Від цього дослідження набуло більшого теоретичного та практичного значення

2. В умовах переходу до ринкової економіки, коли все частіше закриваються підприємства та скорочуються робочі місця, значно зростає рівень безробіття та збільшується навантаження на державний бюджет країни. При цьому громадяни, котрі перебувають в активному пошуку нової роботи, не завжди знаходять справу по душі, що приводить до поширення праці самих на себе з вкладом власних сил та ресурсів у свою справу. Тому нагальне завдання соціальної політики держави полягає у створенні дієвої системи соціального захисту самозайнятих осіб, праця яких містить підвищені та додаткові фактори ризику. Вважаємо під час написання цієї роботи доцільно було б приділити більше уваги системі соціального захисту самозайнятих осіб. Оскільки самозайняті особи, як і більша частина працюючого населення, в умовах нестабільної економічної ситуації постійно перебувають в зоні ризику і досить

часто піддаються небезпеці, саме система соціального захисту виступає об'єктивною і необхідно умовою їх функціонування.

3. На нашу думку, здобувачу у розділі 1 дисертаційного дослідження окрему увагу слід було приділити дослідженню історії становлення та розвитку законодавства про соціальний захист самозайнятих осіб в Україні. Адже, як відомо, знання історії: по-перше, дозволяє уникнути помилок минулого; а по-друге, дасть змогу вірно зрозуміти причини та умови виникнення досліджуваного інституту, виявити тенденції розвитку, засвоїти сутність соціального захисту самозайнятих осіб, а також окреслити його характерні особливості.

4. Вважаємо також під час написання дисертаційної роботи варто більше уваги було б зосередити не тільки на аналізі законодавства зарубіжних країн, а й дослідити міжнародні стандарти правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення. Це, у свою чергу, сприяло б формулюванню корисних пропозицій по вдосконаленню як чинного, так і проєктованого соціальнозабезпечувального законодавства з розглядуваного питання. Однак це скоріше рекомендація, яка може бути взята дисертантом для подальших наукових пошуків.

Водночас висловлені пропозиції та зауваження не створюють суттєвого впливу на високий рівень виконаної дисертаційної роботи. Теоретичні результати й наукові положення, які містяться в даній дисертації, характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий вклад дисертантки в науку права соціального забезпечення. Крім того, висловлені зауваження не ставлять під сумнів значимість роботи, достовірність її висновків, наукову новизну та вагомість одержаних результатів з урахуванням фундаментальності проблематики.

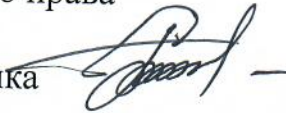
Загальний висновок. Дисертаційна робота виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну й достатню теоретичну аргументацію та є

методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження Мульгіної О. В. відповідає обраній нею спеціальності 081 – «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим НАЗЯВО вимогам.

Керуючись вищевикладеним робимо висновок, що дисертація Мульгіної Оксани Володимирівни на тему «Правовий статус самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р.), п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а її автор, Мульгіна Оксана Володимирівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри соціального права
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Володимир БУРАК

Підпис проф. Володимира БУРАКА засвідчую.
Вчений секретар
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
доцент

Ольга ГРАБОВЕЦЬКА